

Vývoj čs. zbrojního průmyslu v druhé polovině 50. let minulého století

I. část – hledání východisek: prosinec 1954 – srpen 1956

Jaroslav Láník

Příprava čs. ozbrojených sil na „aktivní obranu“ státu na přelomu let 1953 a 1954 vedla v první polovině 50. let k výraznému rozvoji zbrojního průmyslu, který měl vedle vyzbrojení armády novými zbraněmi zajistit i rychlý přechod ekonomiky na válečné podmínky. Urychlení vojenské výstavby přinášelo závažné důsledky pro celé národní hospodářství a posilovalo orientaci na rozvoj těžkého průmyslu. Tento trend se projevil v rychlém vzestupu podílu vojenské výroby na celkové kapacitě strojírenství a vedl k militarizaci celé ekonomiky. Přesto byla vývoji čs. zbrojního průmyslu dosud věnována minimální pozornost.

To platí v plné míře i pro druhou polovinu 50. let, i když jde o velmi zajímavý úsek, v němž docházelo k četným změnám v termínech a rozsahu přezbrojení a dozbrojení čs. armády. Rozdílná tempa rozvoje v jednotlivých letech s sebou přinášela značné problémy při zajištění výrobních kapacit a zaměstnanosti v závodech zbrojního průmyslu. Výrazně se změnil také poměr dovozu a vývozu zbraní a vojenské techniky.

Požadavky kladené na čs. zbrojní průmysl v letech druhé pětiletky přinášely podstatný vzestup v celkových objemech a výrazné změny ve vnitřní skladbě výroby. Její rozsah a strukturu ovlivnily především stanovená tempa a termíny určené pro přezbrojení, ekonomické možnosti státu a rozvoj čs. průmyslu jako celku a strojírenství zvláště.

Zvýšení obranyschopnosti země znamenalo po materiálně technické stránce vybavit v požadovaném množství ČSLA, a podle potřeb i další ozbrojené složky, novou moderní výzbrojí a bojovou technikou, zabezpečit potřeby armády a civilní obrany účelovou investiční výstavbou, vytvářet státní hmotné, mobilizační a další materiálové rezervy pro vojenské účely, provádět operační přípravu státního území především v oblasti dopravy a spojů a uskutečnit motorizaci čs. lidové armády pro případ války.¹

První náznaky zpracování této problematiky se objevily již v druhé polovině 60. let.² V důsledku normalizace

však byly zcela odsunuty do pozadí.³ Až první polovině 90. let se k tomuto tématu vrátil opět Jindřich Madry.⁴ V následujících letech se autoři věnovali atraktivnější stránce zbrojní výroby, a to obchodu se zbraněmi.⁵ První systematictější pohled na vývoj zbrojního průmyslu a přezbrojování armády se stal součástí nedávno vydané syntetizující práce o dějinách ČSLA v tomto období.⁶ Tato studie je rozpracováním základních charakteristik obsažených v této publikaci.

Autor využil zejména fond Politické byro ÚV KSČ (dále PB ÚV KSČ) uložený v Národním archivu, v němž je možno se detailně seznámit s průběhem jednání a s jednotlivými návrhy perspektivního plánu zbrojní výroby a také s podkladovými materiály, které pro potřeby tohoto stranického orgánu zpracovávaly Vojensko hospodářská správa Státního úřadu plánovacího (VHS SÚP), Odbor speciální výroby Úřadu předsednictva vlády a Generální štáb čs. armády. V případě, že materiál nebyl kompletní, byl využit fond Ministerstvo obrany – sekce materiálního plánování Generálního štábu ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu.

Výchozí podmínky

Díky obrovským prostředkům byla čs. armáda v první polovině 50. let v nebyvale krátké době zabezpečena značným množstvím letadel, tanků, děl, automobilů a týlového materiálu. Rozsáhlé investice směřovaly do obnovy tradičních závodů zbrojního průmyslu (Závody V. I. Lenina v Plzni, Závody Jana Švermy v Brně, Česká zbrojovka n. p. Strakonice, Blanické strojírně Vlašim, Závody Jiřího Dimitrova Letňany, Motorlet Jinonice), případně jejich rozšíření (Závody K. J. Voršilova v Dubnici nad Váhom, Synthesia v Semtíně) a také k výstavbě nových kapacit (Závody J. V. Stalina v Martině, Středočeské strojírně Vodochody a Let Kunovice).

Výkonnost zbrojního průmyslu kulminovala v roce 1953, v posledním roce tzv. zbrojní tříletky. Materiálně

1 VÚA–VHA, f. MNO 1956, GŠ/SMP-T, sign. 14-1/18B, Zpráva o zajištění obrany a bezpečnosti ČSR na léta 1956–1960.

2 Jindřich MADRY, *Vojenská politika KSČ za počátečního nástupu revoluce ve vojenství a rodící se linie XX. sjezdu KSSS*. Práce Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda. Praha 1967.

3 Srov. např. Alois MICHŇÁK, *Výstavba ČSLA v období nástupu revoluce ve vojenství v letech 1955–1960*. VPA KG Bratislava 1972. Stav výzbroje ČSLA v polovině 50. let hodnotil takto: „V některých druzích vojenské techniky jako u některých typů letounů, tanků a v pěchotních zbraních zabezpečovala výroba potřeby naší armády a navíc ještě i poskytovala pomoc některým spojeneckým armádám. Na druhé straně narůstal deficit ve výrobě radiolokátorů, spojovací techniky, některých druhů munice, bombardovacích a dopravních letounů, měřících přístrojů, protiletadlových děl a některé další techniky. Doplnění nedostatkových druhů bylo řešeno v součinnosti se sovětskou armádou a v pěchotních zbraních s dalšími socialistickými armádami.“ Tamtéž, s. 6. [Podtrženo autorem]. Též *Československá lidová armáda – nástroj obrany socialismu*. VHÚ Praha 1979.

4 Jindřich MADRY, *Období zbrojení a přezbrojování. Uzlové body komunistického rozhodování v Československu po Stalinovi*. Soudobé dějiny 1994, č. 4–5, s. 623–639.

5 Petr ZÍDEK, *Vývoz zbraní z Československa do zemí třetího světa v letech 1948–1962*. HaV 2002, č. 3, s. 523–567; TÝŽ, *Československo a válka v Alžírsku (1954–1962)*. HaV 2003, č. 2, s. 259–284; TÝŽ, *Československo v konžské krizi 1959–1961*. HaV 2006, č. 3, s. 23–33. Dále např. Vladimír NÁLEVKA, *Karibská krize*. Praha 2001.

6 Jiří BÍLEK – Jaroslav LÁNÍK – Pavel MINAŘÍK – Daniel POVOLNÝ – Jan ŠACH, *Historie československé armády 7. Československá lidová armáda v koalicičních vazbách Varšavské smlouvy, květen 1955 – srpen 1968*. Praha 2008, zejména s. 58–75.

technické zabezpečení armády však nepokračovalo potřebným tempem a v důsledku neplnění plánu nemohlo dojít nebo došlo pouze k částečnému přezbrojení zastaralých a málo výkonných zbraní moderní bojovou technikou.

Plnění plánu zbrojní výroby v roce 1954 se proti roku 1953 podstatně zhoršilo. I když byly úkoly čtyřikrát sníženy, podařilo se plán zbrojní výroby ve státních jmenovitých úkolech splnit jen na 82,7 % a plán výroby ostatní vojenské techniky na 92,8 %. Jen v ministerstvu strojírenství znamenalo toto snížení 1,23 mld. Kčs, tj. 16,2 % z celkové objemu plánované zbrojní výroby.⁷ Jako celek čs. zbrojní průmysl vyrobil v roce 1954 o 28 % zbraní a vojenské techniky méně než v předcházejícím roce.

Na rok 1955 byla opět stanovena vysoká, nereálná tempa růstu. Objem výroby jmenovitých úkolů u ministerstva strojírenství se oproti předcházejícímu roku zvyšoval o plných 46,8 %.⁸ Plán však bylo nutno třikrát upravit, což znamenalo celkové snížení o 15,1 % oproti původnímu záměru. Ani takto upravené objemy se nepodařilo splnit a růst oproti roku 1954 činil pouhá 4 %. Tato skutečnost byla, poněkud eufemisticky, hodnocena jako důkaz stabilizace zbrojní výroby.

Tab. č. 1 Plnění plánu jmenovitých úkolů na rok 1955 (v tis. Kčs)

obor	výroba v roce 1954	plán na rok 1955		výroba v roce 1955	plnění (v %)
		původní	konečný		
dělostřelecké zbraně	269 634	410 620	281 826	233 850	83,0
povelové přístroje	31 610	17 222	17 222	17 222	100,0
lehké zbraně	84 234	171 583	141 583	136 278	79,4
dělostřelecká munice	508 403	663 127	568 074	518 668	91,3
hruborážová munice	243 318	270 031	67 603	69 489	102,8
malorážová munice		21 892	21 892	15 857 ¹	72,4
ženijní munice		32 593	32 768	32 800	100,1
letecké pumy		47 309	49 345	48 649	98,6
speciální vozidla	634 100	625 293	625 293	499 311	79,9
slaboproud	123 891	127 164	134 404	125 823	93,6
optika	30 578	29 848	29 725	26 104	87,8
celkem	2 935 810	4 310 109	3 658 223	3 052 902	83,5

¹ Kromě malorážové munice vyrobené pro akci „Hora“ v hodnotě 5,6 miliónu Kčs. Včetně této munice by plnění plánu stoupl na 99 %.
Pramen: Zpráva o splnění plánu materiálního zabezpečení ozbrojených sil ČSR za rok 1955. NA, fond 02/2, sv. 86. aj. 104, b. 6, s. 4–5.

Ve zbrojním průmyslu přetrvávaly chronicky známé nedostatky – nerovnoměrné plnění plánu v jednotlivých měsících a v sortimentu, zařazení do výroby zbraní vývojově a technicky nepřipravených, bez ukončeného vývoje a řádného funkčního ověření, často docházelo ke změnám požadavků MNO nebo ke konstrukčním úpravám ještě při rozběhu sériové výroby.⁹ Svůj díl na nedostacích měla i neuspokojivá úroveň řízení, evidence apod. Výpadky ve výrobě musely být v průběhu roku urychleně

řešeny dovozem.¹⁰ Mnohé položky plánu byly plněny na více než 110 %, čímž závody odčerpávaly výrobní kapacity a materiál, nepodařilo se odstranit značně rozsáhlou kooperaci podniků, která měla své kořeny v období prudkého rozvoje zbrojní výroby v letech 1952 a 1953. Podniky se snažily umístit výrobu náročných dílů u jiných partnerů, aby dosáhly lepšího plnění plánované hrubé výroby.

Další nešvar představovalo nedodržování technologické kázně. Oddělení technické kontroly na závodech

⁷ Například ZKJ Vorošilova v Dubnici v roce 1953 vyrobil 2221 dělostřeleckých zbraní, o rok později jen 1441 kusů apod. VÚA–VHA, fond Vojenská rada ministra národní obrany, 46. zasedání VR 26.–27. 5. 1955. Zpráva o úkolech čs. zbrojního průmyslu při materiálním zabezpečení čs. ozbrojených sil v letech 1955–1959.

⁸ NA, fond ÚV KSČ, 02/2, sv. 86. aj. 104, b. 6, Zpráva o splnění plánu materiálního zabezpečení ozbrojených sil ČSR za rok 1955.

⁹ Šlo především o zbraně zařazené do výroby na základě výjimky z usnesení PB ÚV KSČ z 27. 4. 1954 o technologické připravenosti výroby.

¹⁰ Materiál připravený pro jednání Vojenské rady v květnu 1955 však konstatoval: „Základní příčinou neplnění plánu zbrojní výroby a ostatní vojenské techniky v roce 1954 a na počátku roku 1955 je především nedostatek kázně při plnění plánovaných úkolů a nedostatek státní a stranické disciplíny při zajišťování úkolů uložených stranou a vládou ke zlepšení materiálního zabezpečení ozbrojených sil.“ VÚA–VHA, f. Vojenská rada, 46. zasedání VR.

nebyla obsazena kvalifikovanými odborníky a neměla k dispozici v dostatečné míře potřebná měřidla a zařízení, což vedlo mimo jiné k nedostatečné vstupní a výstupní kontrole.¹¹ Výsledkem byla značná zmetkovitost, která se často projevovala v celých sériích (jen v roce 1954 dosáhla hodnota zmetků téměř čtvrt miliardy korun).

Statistické šetření provedené Vojensko hospodářskou správou SÚP ukázalo, že většina vedoucích pracovníků a středně technických pracovníků nemá požadované vzdělání a délku praxe. Nedostatečnou kvalifikaci zhoršoval ještě velmi nízký průměrný věk zaměstnanců hlavních závodů zbrojního průmyslu, například v ZKJV Dubnica dosahoval 24 let, v ZJVS Martin pouze 21 let. Nízký věk do značné míry vedl k vysoké fluktuaci, která v roce 1954 dosáhla 30 % všech zaměstnanců, což jen v podnicích ministerstva přesného strojírenství začleněných do hlavních správ 11 (výroba zbraní), 12 (letadla) a 15 (slaboproud) znamenalo pohyb přibližně 45 000 lidí.¹²

Neplnění plánu mělo také za následek tíživou finanční situaci podniků zbrojního průmyslu, jimž musely být poskytovány úvěry na vyplácení mezd a krytí nadnormativních zásob.

Pro rozvoj zbrojního průmyslu bylo důležité také plnění plánu investiční výstavby zejména ministerstva přesného strojírenství. Ta, co do objemu, zůstala na úrovni roku 1954 a z plánovaných 662 miliónů bylo investováno jen cca 580 miliónů Kčs. Tato diference spadala zcela na vrub nesplnění objemu stavebně montážních prací (především se nepodařilo splnit plán výstavby ZJVS v Martině).

Mnohem závažnější však byla skutečnost, že ministerstvo přesného strojírenství nezajistilo výstavbu na následující léta, a to zejména rekonstrukci Adamovských strojů v Adamově, dostavbu Závodu Klementa Gottwalda v Povážské Bystrici, stagnovala příprava výstavby ZVS Polička apod. Tyto stavby nemohly být zařazeny do plánu na rok 1956 a zpochybnováno bylo jejich zařazení i do plánu na rok 1957. O poznání lépe (na cca 95 %) splnilo plán investic ministerstvo chemického průmyslu zejména v závodech n. p. Synthesia Semtín a n. p. Chemko Strážské. Plán investiční výstavby MNO byl splněn na 92,1 %, z toho stavebně montážní práce na 93,2 %, u strojů a zařízení však jen na 76 %. Přestože se u investic MNO snížila rozestavenost, nepodařilo se dosáhnout hlavního úkolu investiční výstavby, a to uvedení základních fondů do provozu (splněno pouze na 69,8 %).¹³

Ve víru jednání

Probíhající revoluce ve vojenství postavila v polovině 50. let minulého století před čs. zbrojní průmysl zcela nové úkoly. Již v průběhu roku 1954 byla zahájena

jednání o systému výzbroje čs. armády. Zásadní význam měla porada, jež se konala 18. až 22. prosince 1954 v Moskvě, během níž sovětská strana předložila požadavky na dozbrojení a přezbrojení ČSLA.¹⁴ V souvislosti s pozváním na tyto rozhovory a na základě usnesení PB ÚV KSČ z 30. listopadu 1954 předložil ministr národní obrany po dohodě s ministrem-předsedou Státního úřadu plánovacího celkovou zprávu o organizaci a stavu materiálního zabezpečení čs. ozbrojených sil, systému výzbroje, o stavu a možnostech čs. zbrojního průmyslu a o nejdůležitějších úkolech zabezpečení obranyschopnosti ČSR v národním hospodářství.

Výsledky moskevských jednání se zabývalo PB ÚV KSČ 17. ledna 1955. Ve svém usnesení uložilo vypracovat dokument o rozvoji čs. automobilového průmyslu tak, aby byly zabezpečeny nezbytné potřeby obrany a národního hospodářství, a předložil ho PB ÚV KSČ a vládě ČSR do 20. dubna, ministru strojírenství předložit návrh na organizační úpravy, které by pronikavě zlepšily způsob řízení, kontroly a materiálně technického zabezpečení zbrojní výroby a utajení s ní související agendy. Ministru národní obrany uložilo do 15. února zpracovat požadavky na zbraně a vojenskou techniku na léta 1956 až 1959, popřípadě i na rok 1960, a plán operační přípravy státního území.

Analýza současně upozorňovala na skutečnost, že dosud známé požadavky MNO a lidově demokratických zemí neodpovídají možnostem čs. zbrojního průmyslu a potřebě udržet jej na dosažené úrovni. Nejasný výhled po roce 1956 a velké množství zbraní nárokováných většinou v malých sériích by vedly k vážným poruchám ve výrobě, kolísání zaměstnanosti, zvyšování výrobních nákladů a znemožnily by vytvoření podmínek pro z hospodárnění výroby. Východisko z této situace bylo spatřováno v delimitaci zbrojní výroby s lidově demokratickými státy a v doporučení vyrábět v ČSR technicky náročnější typy zbraní.¹⁵

Na závěr moskevských jednání byl 22. prosince podepsán protokol, podle něhož se čs. strana zavázala do 10. dubna následujícího roku zpracovat:

- plán přezbrojení ČSLA
- plán výroby vojenské techniky
- plán dodávek výzbroje a ostatní vojenské techniky ze SSSR
- plán dovozu a vývozu zbraní a ostatní vojenské techniky ze státy lidové demokracie
- plán materiálně technického zabezpečení zbrojní výroby materiály vyráběnými v ČSR a dovozem ze SSSR
- přehled nákladů na přezbrojení ČSLA.

Tyto materiály měly být společně posouzeny, načež by v říjnu 1955 následovalo uzavření příslušných smluv. Termíny byly zvoleny tak, aby korespondovaly zhruba s etapami přípravy plánu rozvoje národního hospodářství

11 Například ve Středočeských strojírnách Vodochody, kde se prováděla konečná montáž tryskových letadel, přejímali výkovky, díly a normalizované součástky jen tři zaměstnanci, z nichž dvěma ještě nebylo 18 let, hydraulické přístroje přejímaly dvě nezaučené ženy. Tamtéž.

12 V ZKJV v Dubnici se v roce 1954 vyměnila téměř polovina zaměstnanců závodu – 2 168 lidí. Tamtéž.

13 Pro nedostatky v plánování svědčí také to, že MNO přes usnesení vlády a upozornění ministra-předsedy SÚP předpokládalo splnění plánu ve všech ukazatelích na 100 % a podle toho formulovalo úkoly na rok 1956.

14 NA, f. 02/2, sv. 30, aj. 39, b. 1, Zpráva k jednotlivým otázkám protokolu z jednání čs. delegace v Moskvě ve dnech 18.–22. prosince 1954. projednalo PB ÚV KSČ na svém zasedání 28. 12. 1954 a uložilo MNO připravit do 12. 1. návrhy, jak realizovat usnesení protokolu a návrh odpovědi vládě SSSR.

15 MNO požadovalo podstatně snížit nomenklaturu vojenské techniky, v návrhu na unifikaci výzbroje doporučilo v ČSR rozložit zavádění nových typů zbraní do výroby tak, aby čs. zbrojní průmysl mohl zvládnout přípravu výroby: „Na základě zkušeností z let 1952 až 1954 je třeba zvlášť zdůraznit, že plynulost výroby v československém zbrojním průmyslu a její hospodárnost může být zajištěna jen za předpokladu, že bude zajištěn odbyv vojenské techniky podle předpokládaného návrhu. Bude proto zvlášť důležité vyřešit při nadcházejících jednáních systém odbytu vyráběné vojenské techniky a všechny zájmy jednotlivých států lidové demokracie podřídit hlavnímu zájmu, upevnění v dnešní mezinárodní situaci obranyschopnosti tábora míru, demokracie a socialismu.“

FOTO: via J. Rejlich

Cvičný letoun Jak-11 vyráběn v Československu pod označením C-11

na druhou pětiletku.¹⁶ K zabezpečení tohoto úkolu čs. strana vyžadovala předání technických charakteristik nových výrobků k posouzení obtížnosti a technologie výroby, materiálových norem a plánovacích podkladů nutných k provedení kapacitních výpočtů, sovětské ceny nově zaváděných výrobků, předpokládané lhůty převzetí sovětské technické dokumentace a takticko-technická data nových zbraní, aby MNO mohlo do 15. února formulovat požadavky na léta 1956 až 1959.

Sovětská strana však slib, že potřebné podklady dodá cca do čtyř týdnů (tj. v druhé polovině ledna), nesplnila, ač nezbytnost dodržení tohoto termínu zdůraznila čs. vláda v dopise z 20. ledna 1955, v němž mimo jiné vyjádřila souhlas se závěry moskevské schůzky. Současně požádala o přijetí 3–4 pracovníků VHS SÚP, kteří by převzeli materiálové údaje z nomenklatury sovětského plánu na čs. nomenklaturu. Další dopis s žádostí o urychlené předání licenční dokumentace zaslala čs. vláda 13. března. Požadované údaje Sověti dodali na sklonku března. Mezitím pracovníci VHS SÚP projednali, na základě údajů MNO, návrh perspektivního plánu s výrobními ministerstvy. Ta se zavázala je zpracovat do dílčích plánů a ty předložit do 31. března. Den předtím však MNO, na základě dalších konzultací se sovětským Generálním štábem, výrazně změnilo své požadavky a veškeré dokumenty

se musely přepracovat. Z obou výše uvedených důvodů proto nebylo možné dodržet termín 10. dubna k dodání materiálů sovětské straně, a tak politické byro rozhodlo jej posunout na 10. květen. Toho dne také měla odletět do Moskvy čs. delegace k dalšímu kolu jednání.¹⁷

Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby a zabezpečení ČSLA výzbrojí a bojovou technikou posoudilo PB ÚV KSČ 16. května.¹⁸ Plán, jenž se zabýval především kapacitními možnostmi čs. průmyslu, sloužil jako podkladový materiál pro jednání, která probíhala v Moskvě 19. května až 3. června na Hlavní správě pro hospodářské styky s lidově demokratickými státy při Radě ministrů SSSR.¹⁹ Na základě podrobného rozboru sovětská delegace začlenila do závěrečného protokolu podepsaného 3. června řadu doporučení, jež by znamenala výrazné zvýšení výroby zbraní a vojenské techniky jak pro potřeby ČSLA, tak armád lidově demokratických zemí.

V průběhu pobytu se čs. delegace seznámila s převážnou většinou nových druhů vojenské techniky a s organizací Hlavní správy zbraní a Hlavní správy munice, s pracovní náplní jednotlivých útvarů hlavních správ, se způsobem plánování ministerské a meziministerské kooperace. S pracovníky Výboru pro standardizaci konzultovala zajišťování výroby podle sovětské licenční dokumentace. Sovětská strana posléze vyslovila souhlas s řešením

16 Zdeněk JIRÁSEK – Rudolf ŽÁČEK, *Plánování československé ekonomiky v letech 1956–1960*. Slezský sborník 89, 1991, č. 3–4, s. 242–254. Autoři zaujali k neustále se měnícím požadavkům vojenské správy, které znamenaly jednu z vážných překážek v přípravě plánu na druhou pětiletku, velmi kritické stanovisko.

17 NA, f. 02/2, sv. 39, aj. 53, bod 2, Zpráva o stavu prací na sestavení návrhu perspektivního plánu zbrojní výroby na léta 1956–1959.

18 NA, f. 02/2, sv. 42, aj. 58, bod 2, Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby a návrh plánu zabezpečení čs. lidové armády výzbrojí a bojovou technikou na léta 1955–1959. Materiál obsahoval vedle této zprávy i šest rozsáhlých tabulkových příloh o celkovém rozsahu 252 listů, a to plán výroby a rozdělení výzbroje a bojové techniky, plán zabezpečení vlastní armády výzbrojí a bojovou technikou, plán možného vývozu výzbroje a bojové techniky, plán dovozu výzbroje a bojové techniky, souhrnný rozpočet výdajů, plán zabezpečení zbrojní výroby základními materiály a charakteristiky závodů vyrábějících výzbroj a vojenskou techniku. Jednotlivé části byly zpracovány podle vládou přijatého „Systému výzbrojení čs. lidové armády“ na formulářích, které doporučila sovětská strana v pamětním zápisu z 27. prosince 1954 a na základě podkladů předaných na konci března sovětskou skupinou odborníků vedenou plk. Gundobinem. Návrh byl zpracován podle neúplných plánovacích podkladů a za předpokladu dodání licenční dokumentace v rozsahu a termínech uvedených v požadavcích čs. vlády z 13. 3. a 21. 4. 1955. Stejnou strukturu příloh měly i následující perspektivní plány.

19 NA, f. 02/2, sv. 49, aj. 66, b. 13, Zpráva o výsledcích jednání o návrhu perspektivního plánu zbrojní výroby a zabezpečení čs. lidové armády výzbrojí a bojovou technikou na léta 1955–1959, konaném v Moskvě. Srov. též NA, fond místopředsedové vlád, Viliam Široký, k. 75, nezařazeno. Zpráva o výsledcích jednání čs. pracovní skupiny o návrhu perspektivního plánu zbrojní výroby a zabezpečení čs. lidové armády výzbrojí a bojovou technikou na léta 1956–1959. Čs. pracovní skupinu vedl náměstek ministra-předsedy SÚP genmjr. V. Dvořák a v době jeho nemoci zástupce náčelníka generálního štábu pro věci materiální a technické genpor. R. Dlouhý. Dále ji tvořili náměstci ministra strojírenství V. Strakoš a V. Ouzský, náčelníci odborů SÚP a jejich zástupci a náčelníci oddělení generálního štábu. Sovětskou delegaci vedl náčelník GIU genmjr. tankových vojsk G. Sidorovič.

těchto potíží tak, jak byly formulovány ve Zprávě pro vládu o vytváření podmínek k zajištění sériové výroby vojenské techniky podle sovětské licenční dokumentace, kterou schválilo předsednictvo vlády 8. června 1955.

Na závěrečném jednání bylo dohodnuto, že čs. strana návrh perspektivního plánu přepracuje do 25. června a předloží jej v ruském znění zástupci Ministerstva zahraničního obchodu v Praze, a tento materiál bude použit jako podklad pro další kolo rozhovorů, jež se mělo uskutečnit rovněž v Moskvě v první polovině července již za přítomnosti zástupců lidově demokratických zemí. Současně čs. představitelé měli do 30. června zpřesnit žádost z 21. dubna 1955 na dodání technické dokumentace a do 30. června oficiálně předložit požadavek na dovoz vojenské techniky a kompletujících výrobků ze SSSR na rok 1956.

V průběhu jednání vyšlo najevo, že Sověti nejsou schopni dodat technickou dokumentaci k výrobě nových druhů vojenské techniky v termínech uvedených v žádostech čs. vlády z 14. března a 21. dubna 1955, ale až o 6 až 8 měsíců později. Vzhledem ke kategorickému postoji sovětské strany, která sdělila, že předání dokumentace nelze uspíšit, bylo přijato kompromisní řešení. Mezi příslušnými plánovacími orgány a podniky měl být navázán operativní styk, jenž by nepříznivé důsledky minimalizoval. I tak hrozilo, že dojde ke značnému poklesu čs. zbrojní výroby se všemi negativními ekonomickými a sociálními důsledky.

Sovětská delegace byla také ve smyslu usnesení přijatého PB ÚV KSČ 16. května oficiálně požádána o souhlas s vysláním čs. specialistů, kteří by se po dobu 4 až

6 týdnů seznamovali s organizací, řízením a technologií vybraných výrobků slaboproudého, tankového a dělostřeleckého materiálu.

Pro zpracování nového plánu byl stanoven velmi krátký termín, ač se jej čs. delegace pokoušela prodloužit. Nesetkala se však s porozuměním. Státní úřad plánovací sice návrh perspektivního plánu přepracoval, ale ten nebyl svázán s celostátními materiálovými bilancemi a s návrhem perspektivního plánu rozvoje národního hospodářství. Proto 2. července zaslal první náměstek předsedy vlády a ministr národní obrany armádní generál Alexej Čepička prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ Antonínu Novotnému zprávu o výsledcích jednání s tím, aby termín předložení perspektivního plánu projednalo PB ÚV KSČ na svém zasedání 4. července. Na základě jeho usnesení předložil 14. července ministr-předseda SÚP ing. O. Šimůnek další návrh perspektivního plánu pro druhé kolo jednání v Moskvě.²⁰ Materiál projednalo PB ÚV KSČ 18. července.

V nové verzi došlo především k posunu termínu dokončení vyzbrojení a přezbrojení ČSLA do roku 1960. I tak však byla zátěž pro čs. ekonomiku enormní a materiál se proto zaměřil na analýzu, zda a za jakých podmínek je čs. průmysl vůbec schopen takové množství zbraní a vojenské techniky vyrobit. Současně požadoval zásadním způsobem zlepšit koordinaci s ostatními lidově demokratickými státy.

Upřesnění protokolu podepsaného v prosinci 1954 se stalo ve dnech 21. a 24. října 1955 předmětem jednání vládních delegací ČSR a SSSR v hlavním městě Sovětského svazu (zprávu projednalo PB ÚV KSČ 8. listopadu 1955).²¹

FOTO: via J. Rajlich

Cvičný stíhací letoun MiG-15UTI, v Československu označovaný CS-102.

20 NA, f. 1261/0/11, sv. 50, a.j. 68, b. 1, Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby a návrh plánu zabezpečení čs. lidové armády výzbrojí a bojovou technikou na léta 1955–1959.

21 NA, fond 02/2, sv. 70, aj. 86, b. 6, Zpráva ministra národní obrany o výsledcích jednání vládních delegací ČSR a SSSR. Podle tohoto materiálu byl protokol z jednání uložen v osobním archivu ministra národní obrany).

Protokol podepsaný na tomto zasedání posunul termín přezbrojení až do roku 1965, což umožnilo snížit tlak na čs. ekonomiku a pronikavě zvolnit tempo zbrojní výroby. Další návrh perspektivního plánu předložený 24. ledna 1956 náměstkem ministra-předsedy SÚP genmjr. Václavem Dvořákem zohlednil také výsledky schůzky představitelů vojsko hospodářských správ Polska, Maďarska, Rumunska a Československa, zástupce generálního štábu Bulharské lidové armády a představitelů GIU o delimitaci zbrojní výroby, jež se konala 28. listopadu až 3. prosince v Budapešti,²² v plné míře uspokojoval známé požadavky lidově demokratických států a řešil také potíže způsobené opožděným dodáním sovětské licenční dokumentace. Plán byl plně v souladu se zprávou vedoucího čs. delegace, kterou schválil PB ÚV KSČ 28. prosince 1955 v rámci projednávání směrnice pro čs. delegaci na schůzku představitelů komunistických a dělnických stran v Moskvě v lednu 1956.²³

Výsledky tohoto setkání se zabývalo PB ÚV KSČ 23. ledna²⁴ a 9. února. Od 27. února do 11. března se v Moskvě konalo zasedání, na jehož programu byla problematika specializace a koordinace výroby vojenské techniky a struktura a objem vzájemných dodávek mezi členskými státy Varšavské smlouvy v letech 1956–1965. Na základě protokolu z 11. března měl čs. zbrojní průmysl vyrábět všechny rozhodující druhy vojenské techniky k zabezpečení potřeb vlastní armády a také pro armády spoleneckých zemí.²⁵ Čs. vláda rovněž podnikla první kroky k zajištění výrobních úkolů připadajících ČSR. 26. března požádal předseda vlády V. Široký vládu SSSR o předání další licenční dokumentace a o poskytnutí rozsáhlé technické pomoci. Po kladné odpovědi sovětských představitelů odjely do SSSR skupiny čs. specialistů na leteckou a tankovou výrobu, aby po svém návratu zajistily především urychlený náběh výroby stíhacího letounu MiG-19A a tanku T-54A.

Ani březnová varianta však nebyla tou poslední. 27. dubna zaslal náčelník Generálního štábu Sovětské armády maršál V. D. Sokolovskij čs. vládě dopis, v němž doporučil zvýšení úrovně protivzdušné obrany ČSR. Čs. stanovisko projednala porada u předsedy vlády Viliama Širokého 5. května. Delegace byla pověřena sdělit sovětské straně, že čs. představitel souhlasí s posílením protivzdušné obrany, avšak další dovoz vojenské techniky výrazně zhorší vzájemnou platební bilanci a k vyrovnaní pasivního salda bude muset čs. strana nabídnout další kvalitní strojírenské výrobky.

Kroky nutné k posílení protivzdušné obrany státu byly zařazeny na jednání, jež se konalo v Moskvě 11. a 18. května.²⁶ Jako druhý bod se překvapivě projednávaly změny v Protokolu podepsaném 24. října 1955 a schváleném PB ÚV KSČ 8. listopadu téhož roku. Hned poté následovalo upřesnění dělby výrobních programů, které významným způsobem změnily závěry obsažené v protokolu z 11. března. Výhrady čs. strany byly posléze pojety do Změny protokolu. Kromě toho generál

Dvořák odevzdal generálu Sidorovičovi dopis, v němž označil vyrovnaní platebních bilancí za jeden ze zásadních předpokladů k realizaci závěrů jednání. Jestliže změny začleněné do březnového protokolu znamenaly prudké zhoršení zaměstnanosti v závodech na výrobu dělostřeleckých zbraní, květnové postihly závody leteckého a tankového průmyslu a muniční továrny.

Platební bilance se stala předmětem jednání na poradě u předsedy vlády 2. června, na níž bylo rozhodnuto zaslat představitelům SSSR dopis se žádostí, aby Sovětský svaz zvýšil dovoz vojenské techniky, strojírenských výrobků a ostatního zboží k vyrovnaní bilance zahraničního obchodu s ČSR.²⁷

Výsledky květnových jednání v Moskvě však některé vlády neschválily nebo k nim přiložily požadavky k dosažení vyrovnané bilance zahraničního obchodu. K vyřešení této situace a k vyjasnění některých dalších problémů vzešlých z jednání jednotlivých komisí RVHP byla svolána v červnu 1956 porada delegací ústředních výborů komunistických a dělnických stran o koordinaci zbrojní výroby a vzájemných dodávkách vojenské techniky, na níž bylo rozhodnuto uspořádat v následujícím měsíci nové jednání o delimitaci zbrojní výroby. To se konalo 20.–30. července. Čs. delegace na něm postupovala podle směrnic daných usnesením PB ÚV KSČ z 18. června a 16. července a jí navrhované změny byly zaslány vedoucím delegací příslušných zemí, ti však s řadou pozměňovacích návrhů vystoupili až v průběhu jednání. Poprvé se zasedání na této úrovni zúčastnili zástupci Německé demokratické republiky, kteří předložili požadavky na vyzbrojení Národní lidové armády, a tak bylo nutno rozdělení výroby a vzájemných dodávek posoudit opět komplexně.²⁸

Tyto dohody schválilo PB ÚV KSČ 12. září. Na jejich základě ministr-předseda SÚP Ing. Šimůnek předložil 24. září Směrnici rozvoje zbrojní výroby na léta 1956–1960, kterou PB ÚV KSČ schválilo na svém zasedání 8. října. Směrnice se stala základním dokumentem pro rozvoj čs. zbrojního průmyslu a pro přezbrojování ČSLA v druhé polovině 50. let.

Zkvalitnit řízení zbrojní výroby

V mezidobí od prosince 1954 do září 1956 byla přijata řada opatření směřujících k zlepšení řízení a kontroly zbrojního průmyslu. PB ÚV KSČ 28. června 1954 uložilo ministru A. Čepičkovi předkládat třikrát do roka správu o plnění usnesení PB ÚV KSČ týkajících se zbrojní výroby. 21. března následujícího roku mu bylo uloženo předkládat pouze zprávy o nesplněných usneseních politbyra a nově i vlády. Předseda Státního úřadu plánovacího měl zajistit, aby jedenkrát za dva měsíce proběhla kontrola usnesení na VHS SÚP na úrovni náměstků ministrů. Mimořádnou pozornost této problematice věnovalo i samotné PB ÚV KSČ, které vytyčilo zásady organizačních opatření pro řízení a kontrolu zbrojní výroby v ministerstvu strojírenství. Tato opatření byla realizována

22 VÚA–VHA, f. MNO 1956, GŠ/SMP – T, sig. 2/5/3/8B, Výsledky jednání o dodávkách voj. tech. na léta 1956–1965.

23 NA, f. 02/2, sv. 83, aj. 101, b. 1, Perspektivní plán zbrojní výroby a plán zabezpečení čs. lidové armády výzbrojí a bojovou technikou na léta 1956–1965.

Srov. též VÚA–VHA, fond MNO 1956, sig. 2/5/3/12B, Návrh perspektivního plánu.

24 NA, f. 02/2, sv. 81, aj. 99, b. 9, Zpráva o průběhu a výsledcích jednání zástupců komunistických a dělnických stran na poradách v Moskvě.

25 Závěry z moskevského jednání předložil politbyru ministr-předseda SÚP 22. března PB ÚV KSČ. To však jejich projednávání odložilo.

26 NA, f. 02/2, sv. 106, aj. 124, b. 2, Výsledek jednání o koordinaci výroby vojenské techniky podle protokolu ze dne 11. 3. 1956 a 18. 5. 1956.

27 Problematika dovozu a vývozu zbraní a vojenské techniky bude řešena v druhé části článku.

28 NA, f. 02/2, sv. 115, aj. 138, b. 1, Výsledky jednání o koordinaci výroby a vzájemných dodávek vojenské techniky mezi evropskými státy lidové demokracie a SSSR za léta 1956–1965.

od 1. července 1955. Vzhledem k tomu, že členy politbyra zatěžovala řada dílčích otázek, rozhodli 2. května 1955, jaké okruhy budou nadále projednávat a které bude řešit úřad předsednictva vlády, s tím, že si vyhradili rozhodování pouze o stěžejních problémech.²⁹

Střední tank T-34/85 na palebné čáře

Úpravy se také týkaly zpráv o plnění materiálně-technického zásobování čs. armády a o plnění zvláštní části státního plánu rozvoje národního hospodářství. Podle usnesení PB ÚV KSČ z 27. června 1954³⁰ zpracovával SÚP měsíční, čtvrtletní a roční zprávy, a to až poté, co získal veškeré údaje o všech částech plánu. Tím však pozbývaly operativní charakter (čtvrtletní mohla být připravena nejdříve za 6 týdnů, roční zhruba za čtyři měsíce). Nově navrhovaný postup měl přinést výrazné zkrácení této doby. Pro některé oblasti bylo možno vycházet z předběžných údajů, především u těch, které nemohly zkusit celkové zhodnocení.

Vypracovávání podrobných měsíčních zpráv se ukázalo být jako neúčelné, neboť většinou pouze komentovaly číselné výsledky plnění plánu a popisovaly do podrobností problémy, jež ve srovnání s ostatními odvětvími byly nepodstatné. Návrh předpokládal sestavování zpráv v podstatně omezeném rozsahu, vedle stručného komentáře měla být větší pozornost věnována pouze nejvýznamnějším problémům zbrojní výroby.

Ministři a předšedové ústředních úřadů, jimž byly uloženy konkrétní úkoly, měli předkládat SÚP 7. den po uplynutí sledovaného měsíce zprávu o jejich plnění, vyjma oblastí sledovaných čtvrtletně (plán speciálního zahraničního obchodu, plán MZOS, plán speciální investiční výstavby a plán vědecko-výzkumných, konstrukčních a pokusných prací), čtvrtletní zprávy 12. den po uplynutí sledovaného období. Každý měsíc byly zpracovávány zprávy sledující plnění ročních úkolů. Vedle údajů za poslední měsíc měly obsahovat vždy údaje za celé období od počátku roku a předkládaný rozbor musel být podložen statistickými údaji.³¹

V návaznosti na úkoly vyplývající z moskevských jednání v prosinci 1954 měl být zvýšen i počet příslušníků ozbrojených sil. Vzhledem k tomu, že nástupní ročníky narozené v letech 1935 až 1937 byly početně slabé, navrhlo velení armády přejít na tříletou vojenskou službu. Tento cíl sledoval i návrh nového branného zákona. Vojákům základní služby měla být jejich povinnost upravena z 24 až na 27 a půl měsíce s tím, že ministr národní obrany měl pravomoc ji prodloužit o další tři měsíce a vláda až o jeden rok. Délka cvičení se měla zvýšit dvakrát až šestkrát. Toto opatření však narazilo na ekonomické možnosti státu, neboť by odčerpalo 40 000 až 60 000 pracovníků z národního hospodářství. Posléze na jednání v Moskvě v říjnu 1955, i s ohledem na mezinárodní situaci a možný nesouhlas domácí veřejnosti, bylo rozhodnuto ponechat mírové počty ČSLA ve výši 195 000 vojáků v souladu s usnesením PB ÚV KSČ z 22. srpna a vlády z 24. srpna 1955. Tohoto počtu mělo být dosaženo vyčerpáním odvodních ročníků na 85 % (dosud 75 %), postupným zrušením důlních technických jednotek do roku 1959, krácením vojenských stavebních jednotek, povoláním posluchačů vojenských kateder vysokých škol na jeden rok do základní vojenské služby a povoláním všech občanů německé národnosti, zařazením části vojáků schopných neřadové služby i na funkce plánované pro vojáky řadové služby apod. Tříletá vojenská služba byla doporučena jen pro některé druhy leteckých specialistů a specialistů radiolokační techniky.³²

Možnosti čs. ekonomiky

Během takřka dvou let – od prosince 1954 do září 1956 – proběhla řada zásadních jednání o systému výzbroje čs. armády, o rozsahu a tempech jejího přezbrojení a úkolech čs. zbrojního průmyslu. Vzhledem k tomu, že jedno navazovalo takřka bezprostředně na druhé, je možné toto období považovat za jeden celek a je legitimní provést jejich analýzu.

Především se zásadním způsobem změnil termín dozbrojení a přezbrojení čs. armády. Protokol z prosince 1954 jednoznačně požadoval, aby se uskutečnilo v letech 1955 až 1959 a pouze dokončení motorizace armády posouval až do roku 1963. S rostoucími nároky sovětské strany přednesenými v květnu a červnu 1955 a vzhledem ke zpoždění v předávání licenční dokumentace se stávalo stále více jasnějším, že toto období je příliš krátké. Proto návrh perspektivního plánu projednávaný v červenci konstatoval, že do roku 1959 sice budou v podstatě pokryty požadavky čs. generálního štábu, ale část výrobků bude dodána až v roce 1960, a je nutné „dále prověřovat možnost posunutí dodávek v některých dalších druzích výzbroje a vojenské techniky

29 NA, fond f. 02/2, sv. 71, aj. 88, b. 7, Plnění usnesení politického byra ÚV KSČ a vlády k zajištění zbrojní výroby. Na tomto zasedání byla předložena zpráva o plnění usnesení přijatých v době od 1. 1. do 31. 7. 1955. Změnil se také systém zasílání rozpisu usnesení jednotlivým ministrům, neboť dosavadní praxe, při níž je ministrům, členům politbyra zasílal aparát ústředního výboru KSČ, ostatním předseda vlády poté, co je zpracovalo VHS SÚP, se ukázala být nepružná a zdoluhavá. Tamtéž. Přenesení části působnosti na předsednictvo vlády vedlo postupně k zásadnímu snížení četnosti projednávaných materiálů týkajících se čs. armády na zasedáních PB ÚV KSČ. Zpráva o plnění usnesení politického byra ÚV KSČ, schválených v době od 15. 8. 1954 do 31. 12. 1954 pro zajištění zbrojní výroby, sv. 36, aj. 49, b. 4.

30 NA, f. 02/2, sv. 6, aj. 8, b.20, Návrh zásad pro vypracovávání a předkládání zpráv o plnění plánu materiálního zabezpečení ozbrojených sil ČSR.

31 Ministerstvo přesného strojírenství předkládalo plnění plánu včetně údajů o civilní výrobě. Čtvrtletní a roční plány vedle PB ÚVKŠČ a předsednictva vlády obdržel (avšak bez podrobných tabulek) v jednom vyhotovení také ministr státní kontroly, NA, f. 02/2, sv. 110, aj. 130, b. 18, též sv. 113, aj. 134, b. 12, Postup pro předkládání a projednávání zpráv o plnění zvláštní části státního plánu rozvoje národního hospodářství ČSR.

32 O těchto opatřeních velmi podrobně J. MADRY, *Vojenská politika KSČ*, s. 93 an. NA, f. 02/2, sv. 30, aj. 39, b. 1, Zpráva k jednotlivým otázkám protokolu z jednání čs. delegace v Moskvě ve dnech 18.–22. prosince 1954 a sv. 70, aj. 86, b. 6, Zpráva ministra národní obrany o výsledcích jednání vládních delegací ČSR a SSSR.

z let 1958 a 1959 do roku 1960 a projednat tyto otázky se sovětskou stranou.³³ Jestliže výše nákladů na zbrojní výrobu činila v letech 1956–1959 celkem 23,7 mld. Kčs, mohly být dodány zbraně a vojenská technika nejvýše za 20,1 mld. Kčs, tj. 85 %, a zbývající část až v roce 1960. Také skutečnost, že jednání se dosud týkala pouze let 1955–1959, vyvolávala těžkosti, neboť hodnoty na rok 1960 bylo nutno odhadovat. To komplikovalo zpracování perspektivního plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1956–1960.

Samohybné dělo SU-100

O osudu této varianty perspektivního plánu však rozhodly především ekonomické možnosti ČSR i ostatních lidově demokratických zemí. Svou roli však sehrálo i uvolnění mezinárodního napětí po setkání nejvyšších představitelů SSSR, Francie, Británie a USA v Ženevě 18. až 23. července 1955 a následné schůzce ministrů zahraničních věcí.³⁴ Proto jednání vládních delegací v říjnu 1955 s konečnou platností posunulo termín dozbrojení a přezbrojení armád sovětského bloku do konce roku 1965.

V souladu s tímto posunem se výrazně změnilo tempo rozvoje čs. zbrojního průmyslu v letech druhé pětiletky. V materiálech, jež stanovily termín přezbrojení do roku 1959, se v roce 1956 počítalo se stagnací a pro léta 1957 a 1958 s vysokým ročním nárůstem výroby v souvislosti se zaváděním celé řady nových výrobků. Tato tendence se ještě výrazněji projevila u dodávek z čs. produkce

určených ČSLA. Jestliže oproti roku 1955 poklesly v následujícím roce o 20 %, v letech 1958 a 1959 dosahovaly již 165 %, resp. 237 %. Obdobný průběh předpokládala i materiál projednávaný v červenci 1955. Dodávky zbrojní techniky by kulminovaly v roce 1959, poté by opět poklesly.

Poté, co byl prodloužen termín přezbrojení do roku 1965, by k výraznému poklesu zbrojní výroby došlo až v roce 1957 (až o třetinu v porovnání s předcházejícím rokem) a částečně i v roce 1958. Produkce se poté měla rapidně zvyšovat.

Při hodnocení výsledků prosincového jednání v Moskvě materiál pro PB ÚV KSČ konstatoval, že i když v letech 1956 až 1959 dochází k výraznějšímu zvýšení výdajů na obranu, nemusely by způsobit vážnější poruchy ekonomiky za předpokladu, že národní důchod v uvedeném období vzroste o 40 až 45 % a jeho přírůstky budou v jednotlivých letech rovnoměrné. Za této situace by podíl přímých výdajů na obranu a bezpečnost na použitelném národním důchodu zůstal přibližně na stejné úrovni a jejich absolutní výše by nedosahovala ani úrovně z roku 1953.

Opačná situace však nastala u nepřímých výdajů na obranu, do nichž byly zahrnuty výstavba zbrojního průmyslu a skladovacích prostorů pro pohonné hmoty, motorizace armády, budování dopravní infrastruktury, spojů a systému Civilní obrany.³⁵ Jejich uskutečnění v plánovaném rozsahu by neumožnilo provést odpovídající investice v energetice, průmyslu paliv, případně také v zemědělství a chemickém průmyslu. PB ÚV KSČ se proto vyslovilo pro přijetí zásady provádět investice v těchto oblastech jen v rozsahu únosném pro ekonomiku státu a přednostně zabezpečit výstavbu výbušinářských závodů a skladů státních a mobilizačních rezerv pohonných hmot a výbušin.

Podstatné změny zaznamenal návrh souhrnného rozpočtu výdajů přeložený v červenci 1955. Oproti květnové variantě se v úhrnu za pět let snižovaly investice do zbrojního průmyslu o 634 milionů Kčs a přímé investice na obranu a bezpečnost, tj. investiční výstavba MNO a MV, o 112 milionů Kčs. Prudce však vzrostla hodnota výzbroje vyráběné pro vlastní armádu a značně se mělo zvýšit tempo vybavení čs. ozbrojených sil technikou domácí výroby.

Tab. č. 2 Hodnota výzbroje vyráběné pro potřeby ČSLA (v mil. Kčs) a tempo jejího růstu v letech 1955–1959 (1955 = 100)

		1955	1956	1957	1958	1959	celkem
hodnota výzbroje	květnový návrh	2 371	1 891	2 455	3 929	5 622	16 268
	červencový návrh	2 212	2 251	2 813	4 648	5 710	17 637
	rozdíl	-159	360	358	719	88	1 366
tempo růstu	květnový návrh	100	80	103	165	237	–
	červencový návrh	100	102	127	210	258	–

Pramen: Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby ..., NA, f. 02/2, sv. 50, aj. 68, b. 1.

33 NA, f. 02/2, sv. 50, aj. 68, b. 1, Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby ..., Usnesení 68. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 18. 7. 1955, s. 2.

34 Toto uvolnění se v plánovacích dokumentech projevilo s určitými zpožděním. Výchozí dokumenty projednávané v první polovině roku 1955 byly ovlivněny především ratifikací Pařížských dohod o vstupu SRN do NATO, obavami z rychlého vybudování Bundeswehru a rozhodnutím NATO o zařazení taktických jaderných zbraní do výzbroje armád členských států. Tyto skutečnosti měly vést k zhoršení mezinárodní situace.

35 Náklady na vybudování systému civilní obrany z hlediska pravděpodobného použití atomových zbraní byly odhadnuty na 2,5 až 3 mld. Kčs. Vzhledem k malé rozestavenosti se předpokládalo zintenzivnění výstavby od roku 1957 s průměrnou roční výší investic 400–500 milionů ročně. Dobudování zbrojního průmyslu by si vyžádalo celkem náklady okolo 6 mld. Kčs, z toho 4,3 mld. Kčs na dobudování výbušinářských závodů, 1 mld. na výstavbu muničních závodů a 0,7 mld. na dobudování závodů na dělostřelecký materiál pro tanky. K zajištění požadavků ministerstva národní obrany by do výstavby železniční sítě směřovaly 2 miliardy, na vybudování 330 km silnic a takřka 11 000 (!) mostů 1 miliarda a do výstavby a zařízení letišť tři čtvrtě miliardy korun. Výše státních rezerv se měla pohybovat ve výši 2 až 3 mld. Kčs a státních mobilizačních rezerv 1,5 až 2 mld. Kčs.

Podle původních představ by přechod na důslednou unifikaci výzbroje a příprava na zavedení přibližně 60 nových druhů výrobků vyvolaly „pouze“ nadměrné zatížení konstrukčních kanceláří a musela by být provedena mimořádná opatření k soustředění technických kádrů a k maximálnímu využití nářadoven. Požadavky kladené na zbrojní průmysl však bylo možno zajistit na stávajících kapacitách bez významnějších přesunů výrobních programů (tato varianta by přicházela v úvahu pouze v automobilovém průmyslu).

Během několika měsíců došlo v této oblasti k zásadnímu zlomu. V květnu 1955 již pracovníci Vojensko hospodářské správy SÚP konstatovali, že i když nelze splnit všechny nároky MNO zejména u radiolokátorů, tankového materiálu a protiletadlových zbraní „požadavky čs. ozbrojených sil spolu s předkládaným vývozem kladou velké nároky na celé čs. národní hospodářství a ve zbrojním průmyslu si vyžadají zcela mimořádná opatření“. Druhou variantu perspektivního plánu zbrojní výroby totiž charakterizovalo dvojnásobné zvýšení zbrojní výroby do roku 1959 oproti výrobě plánované v roce 1955.

57mm PTK vz. 43

Tu již nebylo možné zajistit ve stávajících podnicích zbrojního průmyslu. Předpokládalo se rozšíření kapacit pro výrobu protiletadlových zbraní a motorů V2 v ZVIL v Plzni, vybudování kapacity pro motory V 54T pro dělostřelecké tahače ATS v ZJD Letňany, uvolnění Strojíren Uničov pro výrobu dělostřeleckých tahačů ATS, závodu Podpolianské strojárny ve Vigláši a v Hriňové pro výrobu obrněného transportéru HAKO, Elektrotechnického závodu J. Fučíka Brno-Heršpice pro produkci radiolokátoru SON-9 a zavedení výroby agregátů a skupin v dalších závodech. Současně se měla urychlit investiční výstavba a prvořadá pozornost měla být věnována zejména vybudování hutních provozů v ZKJV Dubnica. Jestliže některý z výše jmenovaných závodů vyráběl také pro civilní sektor, byla by produkce ponechána na úrovni roku 1955 (to se týkalo např. kováčích agregátů a kalíčích zařízení v ZVIL Plzeň, výroby traktoru Z-35 v Závodech J. Švermy v Brně či motokola Pionýr v Závodech Klementa Gottwalda v Povážské Bystrici) a další závody by se převedy do zbrojního průmyslu. Při výběru závodů měly být zohledněny i negativní zkušenosti z první poloviny 50. let: „Při rozhodování o umístění nových výrob zbrojní techniky bude třeba daleko zodpovědněji uvažovat

odbornou úroveň a schopnost závodů zvládnout sériovou výrobu v požadované kvalitě a přesnosti. Výrobu bojové techniky není možno zavádět do závodů, které nemají zkušenosti s výrobou podobného charakteru, aby nedošlo ke stejné situaci jako v letech 1952 a 1953, kdy musely být programy několikrát přemístovány.“³⁶

Situaci komplikovala skutečnost, že největší rozvoj civilní produkce byl plánován u těch výrobků, které vyžadovaly polotovary a subdodávky vyráběné na stejných kapacitách – zejména šlo o volně kované výkovky, zápustkové výkovky, odlitky z ocelolitin, v důsledku rozvoje automobilového průmyslu se měla během čtyř let zvýšit na dvojnásobek produkce zalomených hřídelí apod.

Mnohem větší část předpokládané produkce nyní tvořily nové, technicky náročné zbraně a vojenská technika. Do roku 1959 mělo být zavedeno 173 druhů výrobků (v lednu 1955 se počítalo pouze se 60), jež by v roce 1959 tvořily zhruba 90 % zbrojní produkce. Na jejich přípravu již nepostačovaly konstrukční kanceláře určené pro zbrojní výrobu, ale zvažovala se rozsáhlá výpomoc civilních pracovišť, včetně přesunu pracovníků z výzkumných a vývojových ústavů, a výrazná redukce vývojových úkolů pro civilní sektor. Také vzrůstaly nároky na převzetí, evidenci, roztřídění a překlad licenční dokumentace.

Jestliže čs. delegace odjížděla v květnu 1955 do Moskvy s návrhem perspektivního plánu, který předpokládal výrazné strukturální změny především ve strojírenském průmyslu a stagnaci či značné omezení civilní výroby, na počátku června se vracela s požadavky, jejichž realizace by zcela chromila čs. ekonomiku a vedla by k zásadnímu přepracování cílů druhého pětiletého plánu.

Tab. č. 3 Index hrubé výroby státních jmenovitých úkolů vojenské techniky v letech 1955–1959

návrh	1955	1956	1957	1958	1959
květnový	100	102	132	166	201
červencový	100	125	153	208	256

Pramen: Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby ..., NA, f. 02/2, sv. 50, aj. 68, b. 1

Zabezpečení ozbrojených sil výzbrojí a technikou vyžadovalo stále vyšší přímé výdaje, které byly hodnoceny sice jako „ještě únosné“, ale pro čs. hospodářství představovaly značné zatížení. I po přesunu části dodávek do roku 1960 výdaje na materiální zabezpečení ozbrojených sil rostly rychleji než použitelný národní důchod.

V tomto období měla hodnota strojírenské výroby vzrůst o 80 %, což by, podle plánovačů, pokrylo nároky ozbrojených sil. Nyní by se musela v letech 1955 až 1959 zdvojnásobit, což bylo zcela nereálné. I částečné uspokojení požadavků MNO vyžadovalo růst nejméně o 90 %, tedy opět více než předpokládal druhý pětiletý plán. Výroba zbraní a vojenské techniky by rostla o poznání rychleji než civilní (zvýšila by se 2,7 krát zatímco civilní jen 1,7 krát) i než strojírenská produkce jako celek. Na ní by se v roce 1959 podílela 27 % a o rok později stále ještě 26 %. To by vyvolalo značné obtíže ve všech odvětvích národního hospodářství, zejména v investiční výstavbě, v zahraničním obchodě i v zásobování vnitřního trhu.

36 Zdeněk MALÝ, *Vývoj a úloha nejvyšších kolektivních orgánů řízení armády v letech 1951 až 1956*. HaV 1968, č. 5, s. 884 an. O významu zasedání svědčí účast členů politického byra ÚV KSČ a přizvaných funkcionářů MNO, MV a některých dalších ministerstev, pracovníků SÚP a sovětských poradců.

Tab. č. 4 Index růstu výroby vojenské techniky v ministerstvu strojírenství v letech 1956–1960 oproti předcházejícímu roku

	1956	1957	1958	1959	1960
výroba vojenské techniky	125	123	135	123	104
ostatní strojírenská výroba	110	113	115	113	107
strojírenská výroba celkem	113	115	120	116	106

Pramen: Návrh perspektivního plánu výroby ..., NA, f. 02/2, sv. 50, aj. 68, b. 1.

Pro potřeby zbrojní výroby bylo nutno vyčlenit další závody a v řadě těch, které by zůstaly v civilní části ministerstva strojírenství, dále zvýšit rozsah kooperace při výrobě zbraní a vojenské techniky. Vynětí z „civilního sektoru“ se zvažovalo u podniků LIAZ Rynovice, Přerovské strojírně či Slovácké strojírně Uherský Brod. Velmi vážný problém představovalo zajištění výroby dělostřeleckých přístrojů PUAZO-6. Ta vyžadovala, vzhledem ke své náročnosti, umístění v technicky velmi vyspělém závodě s dobře vybavenou nářadovnou. V úvahu přicházely pouze ZVIL Plzeň, ZPS Gottwaldov a Závod J. Švermy Brno, v němž právě roce 1955 započala výroba traktoru Z-35. Jakákoli jiná varianta by však vedla k ještě vyšším investičním nákladům a nákladům na přípravu a náběh výroby a znamenala by citelné snížení výroby traktorů v druhé pětiletce.

Slavnostní salva z 122mm houfnic vz. 38

Současně bylo nutno přehodnotit také zajištění zbrojní výroby materiálem. Již na jaře 1955 pracovníci VHS SÚP poukazovali na obtíže se zabezpečením zvýšených nároků na legovací přísady vzhledem k zavádění

výroby nových protiletadlových zbraní, letounů a tanku T-54 (spotřeba niklu a ferromolybdeny byla ve srovnání s T-34/85 dvojnásobná).

Vzhledem k tomu, že v červencové variantě Návrhu perspektivního plánu zbrojní výroby se její podíl na spotřebě ušlechtilého válcovaného materiálu zvyšoval z 10,6 % v roce 1955 na 18,5 % v roce 1959, bylo nutno v letních měsících roku 1955 řešit jeden ze základních problémů druhého pětiletého plánu, a to sladění strojírenské výroby, jež měla vzrůst o 80 %, s hutní výrobou. Ta se měla zvýšit jen o 45 %. Přes všechna opatření (snížení spotřeby válcovaného materiálu, značné dovozy ze SSSR a z lidově demokratických států a zastavení veškerého vývozu do kapitalistických států) by se v roce 1959 nedostávalo 30 000 tun materiálu. Všechny propočty však vycházely z předpokladu, že se i nadále budou do ČSR dovážet obohacené rudy ze Sovětského svazu, což umožňovalo vysoké využití užitečného obsahu vysokých pecí. Kdyby se tyto dovozy v plánovaném rozsahu neuskutečnily, kapacita vysokých pecí by pro navrhovanou výrobu železa nepostačovala. Bylo by nutno postavit další vysokou pec nebo snížit objem strojírenské produkce, což by postihlo opět především civilní výrobu.

Závěrem autoři analýzy konstatovali, že pokrytí zbrojní výroby materiálem nelze považovat za dořešené a lze očekávat značné obtíže při zabezpečení některých druhů speciálních ocelí. Nejvážnější situace však nastala při zajištění zbrojní výroby výkovky, zejména zápusťkovými. Byla by nutná další investiční opatření nebo snížení výroby např. traktorů a nákladních automobilů P-V3S, tím by se však posunul termín motorizace armády.

Řada těchto obtíží se vyřešila rozložením požadavků na přezbrojení ČSLA do roku 1965. V této variantě rostla zbrojní výroba pomaleji než strojírenská výroba jako celek a její podíl se snižoval ze 17,1 % v roce 1955 na 16,3 % v roce 1960. Také spotřeba materiálu pro zbrojní výrobu byla nižší než předpokládal perspektivní plán rozvoje národního hospodářství. Stejně tak klesal i podíl hmotných nákladů na obranu na použitelném národním důchodu, a to průměrně na 7,8 %, což bylo méně než v první polovině 50. let.

Tab. č. 5 Indexy růstu investic do zbrojního průmyslu, přímých výdajů na obranu a bezpečnost a hodnoty výzbroje vyráběné pro ČSLA v letech 1956–1960 (1956 = 100)

index	1956	1957	1958	1959	1960
investic vložených do zbrojního průmyslu	100	135	168	174	148
přímých výdajů na obranu a bezpečnost	100	111	115	122	121
hodnoty výzbroje vyráběné pro ČSLA	100	65	87	126	160

Pramen: Zpráva k návrhu perspektivního plánu zbrojní výroby..., VÚA-VHA, f. MNO 1956, GŠ/SMP – T, sig. 2/5/3/12 B

Jestliže předcházející návrhy počítaly s převedením kapacit ve prospěch zbrojní výroby, bylo nyní nutno řešit problém zcela opačný – jak se ve stávajících podnicích zbrojního průmyslu vyrovnat s citelným poklesem produkce především v letech 1957 a 1958. V těchto letech se připravoval náběh nových druhů zbraní a vojenské techniky, což kladlo značné nároky na všechny předvýrobní etapy (výrobu přípravků, nástrojů apod.). I když mělo

dojít k urychlenému zavádění doplňkových civilních programů do všech zbrojních závodů kde to dovolovalo strojní zařízení, nebyly tyto programy připraveny, neboť se původně předpokládala prudký nárůst zbrojní výroby v druhé polovině 50. let.

85mm PLK vz. 44

Během jednání se stále více ukazovalo, že přezbrojování armád sovětského bloku není možno řešit izolovaně v rámci dvoustranných dohod, ale pouze koordinací výrobních programů mezi lidově demokratickými státy. Již materiál z konce roku 1954 konstatoval: „Bude proto zvláště důležité vyřešit při nadcházejících jednáních systém odbytu vyráběné vojenské techniky a všechny zájmy jednotlivých států lidové demokracie podřídit hlavnímu zájmu, upevnění v dnešní mezinárodní situaci obrany schopnosti tábora míru, demokracie a socialismu.“

Proto čs. strana požadovala v souvislosti s plánovanou unifikací výzbroje vytvoření koordinačního byra, jež by ve formě závazných doporučení:

- určovalo výrobu, vývoj a výzkum zbrojních výrobků a posuzovalo všechny otázky, které z toho vyplývají;
- ovlivňovalo úkoly a rozvoj národního hospodářství jednotlivých států, aby byly v souladu se zájmy obrany, např. vývoj slaboproudého a automobilového průmyslu, výrobu pohonných hmot;
- sjednocovalo hospodářské plány zúčastněných plánů pro případ aktivní obrany.

Tyto hlavní úkoly by zajišťovalo prostřednictvím perspektivních a ročních plánů zbrojní výroby a rozvoje vojenské techniky, výzkumných, vývojových a konstrukčních

prací, vědecko-technické a hospodářské pomoci, vypracování plánů vzájemných dodávek surovin, polotovárů a zbrojních výrobků, perspektivního plánu investiční výstavby zbrojního průmyslu a sladěním hospodářských plánů pro případ aktivní obrany.

Koordinační byro mělo být organizováno ve formě vojensko-ekonomického a plánovacího orgánu při vojensko-hospodářské správě Gosplanu SSSR, jenž by jeho prostřednictvím koordinoval závaznými doporučeními činnost VHS jednotlivých států.

I v této oblasti můžeme zaznamenat důležitý posun. Neustále se měnící požadavky lidově demokratických států a stoupající nároky na zbrojní výrobu vedly čs. stranu k závěru: „Výrobu a rozdělování vojenské techniky nelze zajistit bez úplné koordinace plánu demokratických států nejen na úseku vojenské techniky, nýbrž je třeba koordinace celých národohospodářských plánů. Je nutné, aby další jednání o perspektivním plánu byla úplně sladěna jak po stránce civilní, tak i vojenské.“³⁷

Současně bylo nutno najít mechanismus, jak vyrovnat vzájemné bilance a přesuny nikoli v rámci jen jednoho roku, ale v rámci celé pětiletky. To však neřešilo situaci Bulharské lidové republiky a Rumunské lidové republiky, které žádnou vojenskou techniku nevyvážely, a takto by ji tedy nemohly uhradit. Proto čs. strana navrhla, aby u nich zůstal zachován dosavadní způsob placení na základě trojstranných dohod.³⁸ Současně upozornila na to, že velké skoky způsobené značně nerovnoměrným objemem dovozu nebo vývozu vojenské techniky není možné vyrovnávat v rámci jednoho roku dovozem nebo vývozem civilním, neboť by tím byl ohrožen trvalý a proporcionální rozvoj národního hospodářství: „Tato otázka musí být posouzena všemi zúčastněnými státy a nalezeno řešení k účelnému vyrovnání platebních bilancí v rámci celého demokratického tábora a celé pětiletky.“³⁹

Jednání o zřízení koordinačního centra pokračovala i v následujícím roce. V březnu 1956 se delegace SSSR a lidově demokratických států shodly na zřízení stálé komise pro spolupráci v oblasti zbrojního průmyslu, která by mimo jiné připravovala návrhy pro vlády zúčastněných států týkající se kapacit zbrojního průmyslu, kontroly jakosti a závazků vyplývajících z uzavřených dohod a sladění vědecko-výzkumných a vývojových prací. Jejimi členy by byli zástupci státních plánovacích orgánů, ministerstev obrany a ministerstev průmyslu s podílem zbrojní výroby.⁴⁰ Čs. delegace věnovala této oblasti značnou pozornost a vystoupila s řadou iniciativních návrhů týkajících se statutu a programu činnosti komise jak na VII. zasedání Rady vzájemné hospodářské pomoci v Berlíně, tak v červnu na zasedání představitelů komunistických a dělnických stran.

37 NA, f. 02/2, sv. 50, aj. 68, b. 1, Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby...

38 Čs. zbrojní průmysl se od počátku 50. let výrazně podílel na vyzbrojování armád lidově demokratických států. Při projednávání dodávek se vycházelo z doporučení sovětské strany, vyvézt v letech 1952–1954 zbraně a vojenskou techniku ve výši 2,8 mld. Kčs obchodní parity. SSSR však nechal v úvahu možnosti jejich úhrady. Většina zemí požadovala poskytnutí dlouhodobého úvěru, což si čs. průmysl nemohl dovolit, a tak krátily své objednávky. V letech 1952 a 1953 se tak podařilo vyvézt zbraně a vojenskou techniku pouze ve výši 874 milionů Kčs obchodní parity a Rumunské lidové republiky a Bulharské lidové republiky musel být poskytnut krátkodobý úvěr. Platební potíže lidově demokratických zemí vedly v září 1953 sovětskou stranu k podání návrhu na uzavření trojstranných smluv. Sovětská strana se zavázala, že ČSR uhradí 2/3 hodnoty dodávek do jednotlivých zemí. Odběratelé tak v rámci clearingů platili ČSR pouze jednu třetinu. Podrobněji NA, f. 02/2, sv. 171, aj. 231, b. 10, Charakteristika dosavadního vývoje budování obranného průmyslu a jeho vlivu na národní hospodářství a především NA, f. 02/2, Politický sekretariát ÚV KSČ, sv. 82, aj. 210, b. 38, kde jsou připojeny i návrhy těchto smluv.

39 Podtrženo v originále. NA, f. 02/2, sv. 50, aj. 68, b. 1, Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby..., Zpráva k návrhu perspektivního plánu ..., s. 14.

40 NA, f. 02/2, sv. 106, aj. 124, b. 2, Výsledek jednání o koordinaci výroby vojenské techniky podle protokolu ze dne 11. 3. 1956 a 18. 5. 1956. Srov. též NA, f. 02/2, sv. 115, aj. 138, b. 1, Výsledky jednání o koordinaci výroby a vzájemných dodávek vojenské techniky mezi evropskými státy lidové demokracie a SSSR na léta 1956–1965.

Jednání posléze vyústila ve zřízení Stálé komise RVHP pro spolupráci v oblasti obranného průmyslu, jejíž ustavující zasedání se konalo v Moskvě 24.–26. září 1956.⁴¹

Změny v systému výzbroje

Jednotlivé návrhy perspektivních plánů i zasedání ke koordinaci a delimitaci výroby zbraní a vojenské techniky řešily i změny v systému výzbroje jak ČSLA, tak ostatních spojeneckých armád.

Jednání v prosinci 1954, jež se podle dobového hodnocení stala „základním mezníkem v dalším budování obranyschopnosti naší republiky“,⁴² předpokládala úplnou unifikaci v letectvu, dělostřelectvu, radiospojení, radiolokaci a v chemickém materiálu a v hlavních druzích tanko-

kanonů (z 270 na 520) a velkorážných minometů (ze 160 na 300), výrazně narůstaly počty protiletadlového dělostřelectva, a to u ráže 57 mm (o cca jednu třetinu na 1870 hlavních), ráže 85 mm (z 1150 na 1 900 hlavních) a ráže 100 mm (z 460 na 570 hlavních). To bylo doprovázeno zvýšením nároků na dělostřeleckou munici, jíž mělo být k dispozici 3,1 milionu ran.

Materiály týkající se změn v systému výzbroje obsahovaly stovky položek a tisíce údajů o objemu výroby, o struktuře vývozu a dovozu i o požadavcích jednotlivých zemí. Následující přehled se omezuje jen na hlavní druhy zbraní, které tvořily páteř výzbroje a současně vyžadovaly i nejvíce finančních a materiálových zdrojů.⁴³

V oblasti letecké techniky objem výroby navrhovaný na sklonku roku 1954 plně zajišťoval nároky čs. ozbroje-

FOTO: via J. Rejlich

Stíhací letoun MiG-17PF

vé a části ženijní techniky. Naproti tomu se neplánovala u ručních zbraní a u linkového spojovacího materiálu. Za prvořadou byla pokládána unifikace protiletadlových děl.

Doporučené organizační změny ovlivnily též tabulkové počty výzbroje a bojové techniky, z nichž nejvýznamnější se týkaly zvýšení počtů stíhacích tryskových letadel (z 914 na 1118), tanků T-34/85 a T-54 (o 227 kusů) a především samohybných děl (ze 720 na 1170). V dělostřelectvu se takřka zdvojnásobil počet 100mm protitankových

ných sil. V důsledku uzavření trojstranných smluv v roce 1954 a čs.-sovětské smlouvy v témže roce směřovaly do podniků leteckého průmyslu značné investice a výrobní kapacity již v polovině 50. let značně převyšovaly požadavky vznesené jak Generálním štábem ČSLA, tak jednotlivými lidově demokratickými státy a především Sovětským svazem. Problémy s umístěním produkce neumožňovaly stabilizovat čs. letecký průmysl a dobudovat výrobní profily jednotlivých závodů a staly se předzvěsti

41 Na zasedání bylo vytvořeno 6 stálých komisí (pro leteckou výrobu, tankovou výzbroj a tahače, pěchotní, minometnou a dělostřeleckou výzbroj, munici, výbušiny a prachy, radioelektroniku a spojovací prostředky a stavbu vojenských námořních lodí). Za jejich předsedy byli zvoleni jednotliví členové sovětské delegace, vesměs náměstkové výrobních ministerstev. Dále vznikly skupiny expertů pro speciální automobily, ženijní materiál, prostředky protichemické ochrany a pro normalizaci a standardizaci. Největší diskuse se týkala případného zřízení sekce pro raketové a říditelné střely. NA, f. 02/2, sv. 118, aj. 144, b. 28, Zpráva o zasedání stálé komise Rady vzájemné hospodářské pomoci pro spolupráci v oblasti obranného průmyslu. Součástí tohoto materiálu je Statut komise a Přehled základních směrů práce sekcí. Stručný přehled činnosti komise podává Karel KAPLAN, *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957–1967*. Praha 2002, s. 224–232.

42 NA, f. 02/2, sv. 30, aj. 39, b. 1, Zpráva k jednotlivým otázkám protokolu z jednání čs. delegace v Moskvě ve dnech 18.–22. prosince 1954.

43 Těmto druhům zbraní věnovaly analýzy také nejvíce pozornosti. Ostatní technika byla zmiňována jen okrajově. Množství údajů v tabulkových přílohách jednotlivých perspektivních návrhů je však možno využít v analytických studiích.

mnohem větších těžkostí, které musel čs. letecký průmysl v letech druhé pětiletky řešit.

Návrh předpokládal osvojení si výroby 4 nových typů do roku 1960, a to zavedení nového proudového stíhacího letounu v roce 1957, který by nahradil dosavadní typ MiG-15bis, a dopravního letounu Il-14 se zahájením výroby v roce 1955 a jejím ukončením v roce 1960. Uvolněné kapacity měly být poté využity k výrobě novějšího dopravního, popř. lehkého bombardovacího letounu. K zlepšení situace v ČSLA se též předpokládala výroba malých nebo středních vrtulníků podle sovětské licence od roku 1958.

K zabezpečení těchto úkolů však čs. strana vyžadovala včasné dodání dokumentace a vzorového kusu, a to u proudového stíhacího letounu nejpozději do poloviny roku 1955 a pro výrobu novějšího dopravního, popř. bombardovacího letounu do konce června 1957, aby se vytvořil dostatečný předstih v přípravě výroby a bylo možné jednat o dovozu speciálních materiálů, přístrojů a jednotlivých skupin a zabezpečit osvojení výroby některých materiálů v čs. průmyslu. Harmonogram náběhu nových typů byl volen tak, aby se neopakovala situace z roku 1954, kdy došlo k současnému zahájení výroby více typů a v důsledku toho k vážným poruchám v leteckém průmyslu.⁴⁴

Zásadní změnou bylo rozhodnutí zavést výrobu stíhacího letounu MiG-17F, u něhož se předpokládal výrazně rychlý náběh výroby. Čs. strana však upozornila na skutečnost, že s ohledem na celkovou situaci v čs. leteckém průmyslu je jeho výroba možná jen za předpokladu, že půjde o zdokonalený typ již vyráběného MiGu-15bis. Tato varianta však platila doslova jen několik týdnů. Již během jednání čs. delegace v květnu a červnu v Moskvě bylo rozhodnuto jeho výrobu nezahajovat, a tím umožnit zkrácení náběhu výroby letounu MiG-19. Sověti doporučili čs. delegaci zvýšit výrobu stíhacích letadel v letech 1958–1959 z 470 na 850 kusů. Současně mělo dojít k snížení výroby MiGů-15UTI z 2100 na 1670 kusů a strojů JAK-11 a JAK-11U z 1305 na 1150 kusů, vzhledem k plnému uspokojení potřeby. Rovněž měla být zvážena výroba letounu L-60 čs. konstrukce, a to ve třech verzích (zemědělský, styčný, sanitní) a také ve verzi pro ČSLA.⁴⁵

Další obtíže přineslo prodloužení termínu přezbrojení. Výběh výroby letounů MiG-15bis měla sice nahradit zvýšená výroba typu MiG-15UTI pro Čínskou lidovou republiku, ale tato informace nebyla dosud oficiálně potvrzena. Uspokojivě se nepodařilo vyřešit ani perspektivu výroby dopravních Il-14, neboť ta byla v ČSR organizována za předpokladu, že jeho celková produkce dosáhne počtu cca 1000 kusů a nyní, na sklonku roku 1955, se jejich počet měl, na základě objednávek, redukovat na pouhých 650, s maximálním ročním objemem 150 strojů. Tím se sice snižoval rozsah výroby přípravků a nástrojů a výstavby hangárů, ale byla ohrožena zaměstnanost přibližně 5000 zaměstnanců ZJD Letňany. V případě, že by se včas nepodařilo zajistit výrobu nového letounu, musel by být podnik převeden na jinou výrobu, „což

by vedlo ke ztrátě vybudované již kapacity pro výrobu středních dopravních letounů nebo letounů podobného typu“.⁴⁶

Významným předělem ve struktuře letecké techniky se stala jednání o koordinaci zbrojní výroby konaná na jaře 1956. Oproti protokolu podepsaném v říjnu 1955 se rušilo bitevní letectvo, stíhací letectvo mělo být přezbrojeno typem MiG-17PF a zejména MiG-19A a MiG-19P, z výzbroje byl vyřazen typ JAK-11 apod. Značné těžkosti však vyvolal požadavek sovětské delegace s platností od roku 1958 již neodebírat MiG-15UTI a počínaje rokem 1957 i školní letouny JAK-11, a to v okamžiku, kdy naopak čs. strana žádala zvýšení vývozu. Navíc dodávky letounu Jak-11U počínaje rokem 1957 odřekly i všechny lidové demokratické státy. Čs. strana proti tomuto kroku protestovala a požadovala jednak úhradu za náklady, které vznikly rozpracovaností výroby na tento rok, jednak musela řešit zaměstnanost ve Středočeských strojírnách Vodochody, kde by bylo nutné uvolnit až 80 % zaměstnanců, a v Letu Kunovice, kde by se náhle bez výrobního programu ocitlo na 2700 zaměstnanců. Podobně státy lidových demokracií postupně krátily i objednávky dalších letounů, např. Polsko v červenci 1956 oznámilo, že sni-

Střední tank T-54B

žuje odběr strojů MiG-15UTI ze 116 kusů na 55 apod.⁴⁷ Situace v čs. leteckém průmyslu bylo nutno posléze řešit na vládní úrovni.⁴⁸

Výroba speciálních vozidel byla zpočátku zaměřena především na pokrytí požadavků čs. ozbrojených sil a pouze u tanků T-34/85 a samohybných děl SU-100 se počítalo s vývozem, jak předpokládaly trojstranné smlouvy. Návrh nepočítal s výrobou obrněných transportérů a polopásových traktorů vzhledem k nedostatku kapacit pro výrobu motorů (ta byla snížena zrušením výrobních kapacit v ZVIL v Plzni a zavedením výroby terénního nákladního automobilu T-805) a omezené kapacity

44 Šlo především o zahájení sériové výroby již zmíněného letounu MiG-15bis a letounu MiG-15UTI.

45 Zavedení výroby pouze pro civilní sektor by bylo neekonomické. Proto mělo současně dojít k zastavení dovozu strojů JAK 12 pro potřeby armády. Zavedení výroby L 60 zdůvodnilo ministerstvo strojírenství tím, že na jeho vývoj bylo vynaloženo již více než 10 milionů korun a „výroba letounu čs. konstrukce je účelná pro získání dalších zkušeností čs. vývojářských a konstruktérských pracovníků a pro zajištění zaměstnanosti závodu Orličan Choceň“. NA, f. 02/2, sv. 50, aj. 68, b. 1, Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby ..., Zpráva k návrhu, s. 4.

46 VÚA-VHA, f. MNO 1956, GŠ/SMP-T, sig. 2/5/3/12B, Zpráva k návrhu perspektivního plánu zbrojní výroby ...

47 Bližší viz NA, f. 02/2, sv. 115, aj. 138, b. 1, Výsledky jednání o koordinaci výroby a vzájemných dodávek vojenské techniky mezi evropskými státy lidové demokracie a SSSR na léta 1956–1965.

48 Viz dopis čs. vlády vládě SSSR z června 1956. NA, f. 02/2, sv. 106, aj. 124, b. 2, Výsledek jednání o koordinaci výroby vojenské techniky podle protokolu ze dne 11. 3. 1956 a 18. 5. 1956, příloha IV E.

FOTO: via J. Haas

85mm PLK KS-18 A

pancéřové válcovací trati, která byla zcela vytížena výrobou materiálu pro potřeby investiční výstavby a exportu. Proto doporučoval tuto techniku dovážet z některé ze zemí lidových demokracií, Situace se měla zlepšit až výstavbou motorárny projektované v ZJVS v Martině.

Také v následujících měsících nebylo možné i přes rozsáhlou kooperaci plně pokrýt stoupající požadavky MNO. Řešení představovalo vybudování dalších linek na výrobu náhradních dílů pro motory V-2 v ZVIL v Plzni s kapacitou 500 ks ročně. U tohoto podniku se předpokládalo také podstatné rozšíření nářadovny v souvislosti se zavedením výroby protiletadlových zbraní, dělostřeleckých tahačů ATS a nově i obrněných transportérů HAKO. U tankového materiálu plánovaná maximální výroba tanků T-54 nekryla požadavky MNO do roku 1959, část strojů měla být dodána ještě v následujícím roce, stejně jako nesplněné dodávky vyprošťovacích a mostních tanků na podvozku T-54.

V dalších návrzích se počítalo s urychlením výroby obrněného transportéru HAKO (již v roce 1956) a s dvojnásobným zvýšením maximální kapacity (2000 kusů v roce 1959) s tím, že celý požadavek MNO by byl zajištěn již v následujícím roce. Červencová varianta již nepředpokládala produkci těžkých dělostřeleckých tahačů, neboť se musely dovážet motory i pro tanky (800 kusů). Místo toho sovětská strana navrhla vyrábět lehké dělostřelecké tahače ATL s motorem čs. konstrukce T-108, z nichž část by byla určena pro vývoz.

Čs. průmysl však měl nyní zajistit rozsáhlé dodávky lidově demokratickým zemím. V letech 1957–1959 mělo být exportováno až 600 tanků T-54 a až 1300 samohybných děl SU-100 a současně počínaje rokem 1956 zabezpečena výroba zlepšeného tankového motoru V 34 M 11. Čs. průmysl měl tankovou techniku vyrábět i pro Národní lidovou armádu NDR a počítalo se také s dodávkami do Egypta a Sýrie. I v této oblasti se státy lidových demokracií necítily vázány podpisem protokolů a snižovaly své požadavky – například v létě 1956 Polská lidová republika a Rumunská lidová republika snížily odběr lehkých dělostřeleckých tahačů o 400 kusů.

Také v této oblasti se zavádění nových typů negativně promítlo do zaměstnanosti výrobních závodů, neboť naši partneři snižovali své požadavky především na tanky T-34/85 a SU-100, což se dotklo zejména ZJVS v Martině a mělo negativní vliv i na plán produkce dělostřeleckých zbraní.

Tu charakterizoval přesun těžiště z ráže 85 mm na 100 mm. Tento krok však s sebou přinesl omezení výrob-

ních možností čs. průmyslu, neboť Vítkovické železářny Klementa Gottwalda mohly, s ohledem na tepelné zpracování, dodávat pouze dělostřelecké hlavně do délky 480 cm, takže objem výroby určovala především kapacita kovárny a kalírny v ZVIL Plzeň, která jako jediná v republice mohla vyrábět i delší hlavně. Zajištění výroby tak předpokládalo další investice – vybudování nové kalírny v ZKJV Dubnica a další kalící pece v ZVIL Plzeň a kovárny v ZKJV Dubnica. Ta měla v roce 1958 vykovat cca 2500 t výkovků a v následujícím roce již 4000 t výkovků. I tak nebylo možné uspokojit požadavky MNO v celém sortimentu. Plán se soustředil na přednostní zajištění kompletace T-34/85 a kanonů pro SU-100 v rozsahu plánované výroby těchto zbraní a plném pokrytí požadavků na protiletadlový kanon ráže 100 mm vz. KS-19, na úkor výroby protiletadlového kanonu ráže 85 mm KS-18A, a některé další zbraně.

Na přechod na vyšší ráži 100 mm musela reagovat i výroba munice, kde enormně stoupaly především nároky na munici pro protiletadlové zbraně, a pro zabezpečení výroby se uvažovalo o urychleném přepracování projektu pro ZKG Povážská Bystrica a Vihorlat Snina.

Stejně jako v ostatních oblastech zbrojní výroby i zde červencový návrh výrazně zvyšoval požadavky na výrobu pěchotních a dělostřeleckých zbraní. Čs. strana měla zvážit možnosti maximální produkce protiletadlových kanonů ráže 85 mm KS-18A pro pokrytí potřeb vlastní armády a vývoz až 1840 kusů pro potřeby lidově demokratických států a vývoz až 600 kusů protiletadlového kanonu ráže 100 mm KS-19M2 (vzhledem k omezeným možnostem čs. průmyslu předpokládal takový nárůst výroby dovoz šlechtěných výkovků hlavní ze Sovětského svazu a zúžení sortimentu výroby).

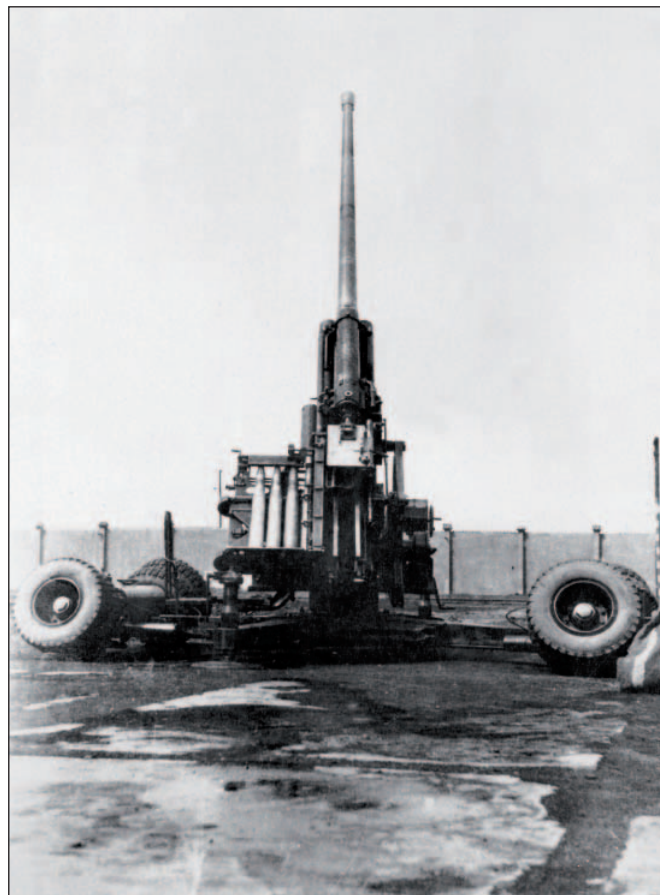

FOTO: via J. Haas

100mm PLK KS-19

Na základě doporučení maršála Sokolovského o posílení protivzdušné obrany státu bylo umožněno modernizovat protiletadlové dělostřelectvo střední ráže použitím dělostřeleckého přístroje PUAZO 6 a radiolokátorů SON-9 a SON-9A, a to především 85mm PLK vz. 44, který měl být původně vyřazen z výzbroje ČSLA a nahrazen protiletadlovým kanonem 85mm KS-18A.

Zbrojní průmysl však vyráběl pouze zaměřovač PUAZO 4a v Adamovských strojárnách v Adamově a v Závodě J. Švermy v Brně, při čemž bylo v roce 1954 dosaženo maximální výroby 145 ks. Vzhledem k nedostatku objednávek byla výroba v Brně zastavena a počátkem roku 1955 zlikvidována. Nové požadavky formulované na podzim roku 1955 na výrobu PUAZO 6 zastihly čs. průmysl zcela nepřipraven. *K zajištění požadavků MNO do konce roku 1960 by totiž bylo nutno vyrábět 400 ks přístrojů ročně, což znamenalo vybudovat závod s přibližně 6000 zaměstnanci.* Avšak na základě jednání na jaře následujícího roku se rozhodlo, že dělostřelecké přístroje PUAZO 6

bude pro potřeby ČSLA vyrábět Maďarsko a na srpnovém setkání byla definitivně za výrobce vybrána NDR.

Uvažované přezbrojení čs. armády se mělo velmi nepříznivě projevit v ZKJV Dubnica nad Váhom. Ze 6 typů dělostřeleckých zbraní měla být v roce 1956 výroba ukončena u čtyř (85mm tankový kanon vz. 44 pro T-34/85, 100mm kanon vz. 44 pro samohybné dělo SU-100, 122mm kanon vz. 31/37 a 85mm kanony vz. 52 a vz. 52/55 čs. konstrukce) a o rok později i obou zbývajících typů (122mm houfnice vz. 38 a 100mm kanon vz. 53 čs. konstrukce). zavedení nových zbraní nemohlo ihned pokles výroby vyrovnat (v roce 1957 by dosahovala jen 57 % ve srovnání s rokem 1955 a o rok později stále jen 59 %). Jednou z možností bylo zvýšit výrobu nad požadavky MNO s tím, že Ministerstvo zahraničního obchodu by převzalo úkol tyto zbraně prodat v rozvojových zemích.

Obdobně složitá jednání probíhala i v oblasti spojovací techniky, ženiijního a chemického materiálu.

(dokončení v příštím čísle)

Příloha č. 1

Souhrnný rozpočet výdajů k zabezpečení čs. armády výzbrojí a bojovou technikou

Návrh perspektivního plánu prosinec 1954 a květen 1955

	1955	1956	1957	1958	1959	celkem
výdaje (v mil. Kčs)						
investice do zbrojního průmyslu	984	1264	1751	2074	2323	8 396
přímé investice na obranu a bezpečnost	1618	1780	1760	1740	1715	8 613
hodnota výzbroje vyráběné pro ČSLA	2371	1891	2455	3929	5622	16 268
celkem	4973	4935	5966	7743	9660	33 277
hodnota (v mil. Rbl)						
plánovaného dovozu výzbroje	120	273	286	263	251	1 193
plánovaného vývozu výzbroje	740	692	804	1018	1040	4 294
bilance dovozu a vývozu	620	419	518	755	789	3 101

Pramen: Souhrnný rozpočet výdajů spojených s plněním plánu zabezpečení armády výzbrojí a bojovou technikou na léta 1956–1965. VÚA–VHA, f. MNO 1955, GŠ SMP – T, sig. 41/4/3/39, Též Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby..., NA, f. 02/2, sv. 42, aj. 58, b. 1

Návrh perspektivního plánu červenec 1955

	1955	1956	1957	1958	1959	celkem
výdaje (v mil. Kčs)						
investice do zbrojního průmyslu	971	1197	1483	1990	2110	7 753
přímé investice na obranu a bezpečnost	1618	1718	1710	1740	1715	8 501
hodnota výzbroje vyráběné pro ČSLA	2212	2251	2813	4648	5710	17 634
celkem	4801	5166	6008	378	9635	33 888
hodnota (v mil. Rbl)						
plánovaného dovozu výzbroje	112	403	635	471	505	2 126
plánovaného vývozu výzbroje	663	828	812	834	1537	4 674
bilance dovozu a vývozu	551	425	177	363	1032	2 548

Pramen: Návrh perspektivního plánu zbrojní výroby..., NA, f. 02/2, sv. 50, aj. 68, b. 1

Návrh perspektivního plánu leden 1956

	1956	1957	1958	1959	1960	1956–1960	1961–1965	1956–1965
výdaje (v mil. Kčs)								
investice do zbrojního průmyslu	802	1080	1345	1395	1190	5 812	7 350	13 162
přímé investice na obranu a bezpečnost	1095	1215	1265	1340	1325	6 240	6 075	12 315
hodnota výzbroje vyráběné pro ČSLA	1895	1230	1660	2395	3040	10 220	15 660	25 880
celkem	3792	3525	4270	5130	5555	22 272	29 085	51 357
hodnota (v mil. Rbl)								
plánovaného dovozu výzbroje	195	165	255	280	275	1 170	1 975	3 145
plánovaného vývozu výzbroje	500	655	705	725	740	3 325	2 500	5 825
bilance dovozu a vývozu	305	490	450	445	465	2 155	525	2 680

VÚA–VHA, f. MNO 1956, GŠ SMP – T, sig. 2/5/3/12B, Souhrnný rozpočet výdajů spojených s plněním plánu zabezpečení armády výzbrojí a bojovou technikou na léta 1956–1965

The Development of the Czechoslovak Armaments Industry in the 2nd Half of the 1950s

Part I – Seeking Solutions:
December 1954 – August 1956

By Jaroslav Láník

After disbursement of ample financial resources the Czechoslovak People's Army was within a very short period of time in the 1st half of the 1950s armed with a great number of aircraft, tanks, self-propelled and classic guns, automobiles and supply material. However, rapid developments in military technology resulted in increased requirements not only in terms of quantities and quality but new kinds of military hardware as well.

A major factor that greatly limited the combat abilities of tank and other mobile units was an insufficient number of tanks and special combat vehicles able to overcome fast various barriers, entanglements and move swiftly in contaminated terrain. The sorry condition of anti aircraft defence installations meant an insufficient capacity to defend cities, important industrial plants and troops against enemy air force – jet planes, rockets and guided missiles.

In 1954 thru to 1956, a number of talks with Soviet General Staff representatives as well as the ones from various People's Democratic states took place. On the top of their agenda were armament systems, delimitation and specialization of arms factories as well as mutual supplies of military technology. The first deadline for Czechoslovak People's Army rearmament was 1959, to be extended later to 1960, and eventually postponed to 1965 in view of détente and economic capacities of People's Democracies.

Substantial changes of armament industry structure and differing requirements for specific years became the trait of military rearmament. Years 1955–1956 meant for a number of models the end off production, in the two following years the

efforts were supposed to be concentrating on preparations for the new manufacturing (140 types of new military hardware was expected to be introduced), and the years 1959–1960 were characterized by rapid growth in the manufacturing of new sophisticated armament. While the share of arms and ammunition remained almost constant, the percentage of aircraft manufacturing would have decreased substantially, and, on the other hand, the share of special vehicles, light current electrical engineering and optics would have grown.

The principal document forming the base for the development of Czechoslovak armament industry became the Guideline for Armament Industry Development for the period 1956–1960, adopted by the Czechoslovak Communist Party Politburo in 1956. Its objective was to secure the rearmament the Czechoslovak People's Army, to provide military hardware supplies to People's Democracy and USSR armies, to modernize armament industries and to implement the most up-to-date technologies.

Difficulties that hit the national economy, in particular a slowdown in the development of engineering industry and negative foreign trade balance resulted in that planned increases of Czechoslovak defence potential greatly overshoot the economic potential of the state. Therefore a maximum reduction of military budget for 1958 thru 1960 had been called for. On 3 December 1957 the Politburo decided to stop producing military hardware that did not or would not, in the years to come, be in compliance with modern warfare; this meant, apart from others, stopping the manufacture of MiG-19 jet fighter and reduction of T-54 tank production to one-half. The manufacturing potential so reduced was to be utilized for civilian purposes.

The reductions in armament manufacturing and exports to People's democracies and USSR together with increased imports, primarily of missile technologies from the USSR, caused in late 1950s the change of Czechoslovakia's position as military technology exporter to that of an importer. The necessity to make for the negative armament industry trade balance resulted in increased exports of consumer and capital goods and in doing so negatively influencing the living standard of the population.

PhDr. Jaroslav Láník, CSc. (1957)

studoval v letech 1977–1981 na FF UK obor historie. V roce 1981 byl přijat do Ústavu československých a světových dějin (později Historický ústav Akademie věd České republiky) a zabýval se vztahem mezi urbanizací a industrializací, hospodářskými dějinami českých zemí 19. a 20. století a dějinami Prahy. Od roku 1995 pracuje ve Vojenském historickém ústavu, v letech 1998 až 2002 byl šéfredaktorem časopisu Historie a vojenství. Nyní se zabývá ekonomickým vývojem Československa po roce 1945, zejména vlivem zbrojení na ekonomiku státu v 50. letech 20. století.

Jaroslav Láník (born 1957)

read history at the Philosophical Faculty of Charles University between 1977 and 1981. In 1981 he joined the Institute of Czechoslovak and World History (later the Historical Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic) and focused on the relationship between urbanisation and industrialisation, the economic history of Bohemia and Moravia in the 19th and 20th Centuries and the history of Prague. Since 1995 he has been working at the Military Historical Institute, between 1998 and 2002 he was Editor-in-Chief of the History and Warfare journal. At the moment he is focusing his attention on the economic developments in Czechoslovakia after 1945, particularly on the influence of arming on the state economy during the 1950s.